

Научна конференция с международно участие
в памет на проф. д-р Димитър Яранов • Варна 2002

International Scientific Conference
In Memory of Prof. Dimitar Jaranov • Varna 2002

РУСИЯ И ЕВРАЗИЙСТВОТО - ОПИТ ЗА ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ АНАЛИЗ

Марин Русев

СУ "Св. Климент Охридски";
София; бул. "Цар Освободител" № 15;
e-mail: rusevm@abv.bg

Ключови думи: сакрална география, геополитика, глобално противостоене, Хартланд, геополитическо съзнание, Руска идея, евразийство

Политическата география изследва взаимодействието между политическите процеси и географското пространство. Геополитиката изследва пространствените закономерности в общественото развитие. Пространственият геополитически анализ е алтернатива на господстващите през XIX и XX в. социално-философски и политико-икономически концепции. Познаването на обективно съществуващите геополитически фактори създава предимства при прогнозиране трансформациите на политическото пространство.

Според Haushofer (1927) "началото на всяка държава е почвата, върху която се създава сакралният характер на земята". Причина за възникването на т. нар. "сакрална география" е крайният географски детерминизъм. Сакралната география обикновено се разглежда като псевдонаучно направление, при което социалните феномени се тълкуват чрез пространствени характеристики. Основните сакрално-митологични категории са Суша-Вода, Изток-Запад и Север-Юг.

Съвременният геополитически анализ трябва да се основава на алгоритъм, чрез който съподчинено да се разкриват глобалните и регионалните аспекти на пространствено-политическите отношения. Първостепенни изследователски акценти са традиционните центрове на глобалното геополитическо противостоене и съвременната геополитическа

структура на света - Големи пространства, санитарни кордони, геополитически възли, ключови пространства (Русев, 1998).

Основен елемент в съвременната геополитическа структура на света е т. нар. Хартланд. Първата формулировка на хартланда е на Mackinder (1904, 1919), който разглежда европейската история като продукт на "азиатската инвазия". Според него затворената сърцевинна земя на Евразия е изградена от степи и пустини, разположени по оста от Унгарската Пуста до пустинята Гоби в Манджурия. Той формулира географските отношения на "осевата земя". През Древността по нея се осъществява инвазията на конните народи, а в по-ново време е главен вектор при експанзията на Русия. Бицили (1922) пише по този повод: "Ермак, Дежньов и Хабаров са продължители на великите монголи, основоположници на пътищата, свързващи Запада и Изтока".

Според Макиндер, ако Русия мобилизира континенталните си ресурси, може да излезе на морски простори и да се превърне в световна империя. Контролът над евразийските покрайнини може да гарантира световно господство на хартланда. Като антитеза възниква концепцията на Mahan (1890, 1892). Според него контролът над евразийските покрайнини може да се осъществи и от морските държави, но с основната цел да се блокира океанската перспектива на хартланда. Тази идея влиза в основата на англо-американската стратегия през XX век и дава реален резултат с разпадането на СССР.

Всяко Голямо пространство има свое геополитическо съзнание. То е непреходна характеристика на политическите образувания и е адекватна на техните пространствено-географски условия. Ядро на геополитическото съзнание е волята на конкретна общност за власт над конкретно пространство. То е рационален механизъм, който насочва силови импулси с цел утвърждаване на оптимално жизнено пространство.

Хартландът е класически пример за пространство, върху което се заражда адекватно геополитическо съзнание. От тази гледна точка могат да се формулират идеологическите отношения, зададени от "географската ос на историята" и адаптираното в нея жизнено пространство. Геополитическото съзнание на руското пространство има различни измерения. Едно от най-значимите сред тях за съвременните глобални отношения е евразийството. То е част от антимиондиалисткия традиционализъм. Възниква през 20-те години на XX век сред руските белоемигранти. Това е социална философия, основаваща се на идеята за специфичната руска душевност, отричаща чисто славянския произход на руската култура. Руският цивилизационен

синтез е резултат от особен път на развитие. Основополагаща е идеята за етно-пространствената специфика на Русия. Тя не е Европа, не е Азия - тя е Евразия, не е Изток, не е Запад - тя е изтоко-запад (Бердяев, 1918; Савицкий, 1921).

В по-широк смисъл евразийството е геополитическа линия на пространствено поведение още със зараждането на руската държавност (Русев, 1995). Главна негова основа е уникалното положение на Русия между Изтока и Запада и аксиоматичното твърдение, че Европа е само западен полуостров на Азия (Данилевский, 1871). Показателни за етно-конфесионалната концепция на евразийците са трудовете на Трубецкой (1925, 1927). В тях той акцентира върху преимуществата на големия национализъм от имперски тип пред малкия национализъм със сепаратистки акцент.

Предтечи на евразийското идейно-философско течение са представителите на руския православен фундаментализъм, ранното славянофилство и т. нар. почвеничество. Те влагат сакрално-митологичен смисъл при пространственото обяснение на руската история, търсейки доказателства за "руската самодостатъчност" още при скитите и протославянските племена. Формирането на "руската идея" има своята религиозна предистория през XI-XV в. Характерно е посланието на псковския свещеник Филотей към московския княз Василий III. В него се превъзнася ролята на Москва като "Трети Рим" и на Русия като единствена велика православна страна, носителка на източната християнска традиция. Впоследствие първият руски митрополит - Йоан, нарича западничеството "чуждобесие".

Руската идея не е само резултат от религиозна философия. Тя прозира в творчеството на преобладаващата част от руската интелигенция. Като основоположници на евразийското геополитическо съзнание на Русия сред тях трябва да се посочат Чаадаев (1794-1856), Пушкин (1799-1837), Хомяков (1804-1860), Гогол (1809-1852), Белински (1811-1848), Херцен (1812-1870), Достоевски (1821-1881), Чернишевски (1828-1889), Леонтиев (1831-1891), Соловьев (1853-1900). Първата систематизирана концептуална основа на руската идея принадлежи на Соловьев (Soloviev, 1888). Повечето от посочените автори разглеждат мечтаната реализация на руската идея като "запасен ход на историята". През XIX-XX в. геополитическото съзнание на Русия се проявява в различни форми - почвеничество, славянофилство, панславизъм, панмонголизъм, евразийство, съветски месианизъм и др.

Независимо от силното влияние на Европа върху развитието на Русия след XVII в. и проведените радикални проевропейски реформи на

Петър I, Екатерина II, Александър II и комунистическите вождове през социалистическия период, руската идея и руското евразийство остават главна идеологическа основа в развитието на страната. Spengler (1918) смята, че руснаците само търпят реформите на Петър I, но така и не ги признават. Показателно е отношението на Трубецкой (1925). Според него, ако резултат от т. нар. "татарско иго" е създаването на силна руска държава, то петровите реформи са "романо-германско иго", чийто плод е болшеvizмът! Върхове на проевропейския реформизъм са отмяната на крепостното право през 1861 г., стоплипиновите реформи и възприемането на марксизма като държавна идеология след Първата световна война.

През 1905-1907 г. в Русия протичат събития, заплашващи нейното политическо устройство. Националната катастрофа е избегната, но започва ревизия на обществените ценности. Първият сериозен опит за преосмисляне на случилото се от руската либерална интелигенция е излезлият през 1909 г. сборник "Вехи". В него се поставят въпроси за историческата съдба на Русия. Въпреки че е задушена от болшеvizма, руската обществено-философска мисъл предсказва повечето от последвалите страната катаклизми.

Още през 1918 г. Spengler пише: "От истинския марксизъм в Русия остават само наименования и програми. В действителност е налице чисто татарски абсолютизъм ..., заплашващ всеки миг възможността от появата на нов Чингизхан, който да свие в едно руло Азия и Европа". През 1918 г. авторите на "Вехи" издават втори сборник - "Из глубины". Инициатор е Струве (1870-1944), а автори са Бердяев (1874-1948), Булгаков (1871-1944) и др. В сборника се прави опит за задълбочен анализ на новата власт и нейната идеология.

Съветската власт принуждава руската интелигенция да емигрира. Част от нея създава идейно-философските основи на евразийството. Видни негови представители са Трубецкой (1890-1938), Савицки (1895-1965), Илин (1883-1954), Алексеев (1879-1964), Флоровски (1893-1979), Вернадски (1887-1973), Карсавин (1882-1952). Отличават се с разностранни научни интереси и професии - филолози, лингвисти, музиковеди, прависти, географи, икономисти, публицисти, богослови, историци. Според Лавров (1999) Савицки е "първият професионален руски геополитик"

Евразийците започват своята дейност в София, където през 1921 г. издават първия си сборник "Исход к Востоку". През същата година в Прага те издават "Смена вех" - сборник, в който започва ревизия на отрицателното отношение към Съветска Русия. По-късно идеологически центрове на

евразийството стават Берлин и Париж. Между двете световни войни евразийците изграждат относително ясна програмна и теоретична концепция. Многобройните им публикации през 20-те и 30-те години на ХХ в. намират широк отзвук сред руската имиграция. В началото сред тях преобладава мнението, че революцията е национална катастрофа. Впоследствие демонстрират безразличие към политическата форма на управление в Русия. За тях от много по-голямо значение са силната държавност, културната и идеологическата самобитност. Постепенно болшевишката държава става за тях символ на пречистване и възраждане на истинския степен дух на руската култура, отправна точка за създаване на могъща Евразия. Така евразийството узаконява най-новата форма на традиционния руски авторитаризъм.

Евразийската концепция съхранява антизападните философски основи на почвениците от XVIII-XIX в., но стеснените рамки на славянофилството и панславизма вече са недостатъчни. Основният акцент се измества към източните корени на руския суперетнос и взаимната симпатия между народите на Евразия. Гумилев (1992) нарича този феномен комплиментарност. От културно-политическа гледна точка Евразия е продължител на византийската традиция, но византизмът не е единственият елемент на евразийската култура - значително е и туранското влияние от изток. Постепенно отличителна черта на евразийството става панмонголизмът (Савицкий, 1922; Трубецкой, 1925; Бицилли, 1927). Ключова роля за евразийската самобитност играе също типичният за Русия православен месианизъм.

Савицкий (1921) нарича Русия "Континент-Океан". Той и неговите съратници се придържат към концепцията за затвореното и самодостатъчно пространство на Русия-Евразия. (Евразийство ..., 1926). Като допълнение на Макиндровата теза евразийците добавят редица пространствени нюанси. Според тях течащите предимно на север или на юг руски реки могат да бъдат пространствено-политически обединени само от номадските народи, които единствено осъществяват мобилен контрол в посока изток-запад. Северното ограничение на тундрата и южните планински вериги само подсилват политическия потенциал на степта.

В идеологически план евразийците се придържат към т. нар. "трети път" (нито капитализъм, нито социализъм). Методологическа основа на тази идеология е фундаменталното преразглеждане на десните ценности в смисъл на тяхната пределна радикализация, т.е. консервативна революция на обществените ценности. Най-видните изразители на идеята за "третия път" и консервативната революция през ХХ век са Ван ден Брук (1876-

1925), Шпенглер (1880-1936), Генон (1886-1951), Шмит (1888-1985), Юнгер (1895-1997), Евола (1898-1974), Тириар (1922-1992).

Според Исаев (1992) разпадането на СССР поставя отново същите въпроси пред съвременния елит на Русия, както в началото на ХХ в. Един от най-видните руски представители на съвременното евразийство е Гумилев (1989, 1990, 1992, 1993). Въпреки че не формулира геополитически изводи в своята теория за пасионаризма, той има огромно влияние върху съвременното евразийство.

Неоевразийството в Русия възниква по време на Перестройката, в условията на отслабваща цензура. То има няколко разновидности. Начело на най-влиятелната сред тях са група интелектуалци, обединили се около вестник "Ден" (по-късно "Завтра"), списание "Елементи" и интернет сайта: <http://www.arctogaia.com/>. Те изразяват интересите на националната опозиция, противопоставяща се на либералните реформи в страната. Неоевразийството лансира идеите на Трубецкой, Савицки и Вернадски като напълно приложими и днес.

Неоевразийството е национална идеократия от имперски континентален мащаб, противопоставящ се и либералното западничество, и на тесноетническият национализъм. То еднозначно клони към социализма, разглеждайки либералната икономика за характерен атлантически признак. Съветският период се разглежда като модернистична форма на традиционния руски национален стремеж към планетарна експанзия и антиатлантистки универсализъм. Така могат да се обяснят прокомунистическите тенденции в неоевразийството. Същевременно се признава стратегическата важност на Европа за геополитическата завършеност на Евразия. Друга особеност на неоевразийството е признаването на ислямския фактор като най-важен стратегически антиатлантически съюзник.

Освен пред класическите принципи на континентализма неоевразийството отчита и нови геополитически проблеми, които са следствие от глобализацията. На еднополюсния западен модел според неоевразийците трябва да се противопостави нова биполярност, но тя не е просто прераждане на Варшавския пакт. Новият континентален алианс трябва или да включва цяла Европа, Иран, Индустан, Индокитай, или да осигури техния благоприятен неутралитет. Неоевразийската биполярност трябва да се основава на предпоставки, отрицаващи световната доминация на атлантизма, пазарното стопанство, либералната демокрация, светската култура, философията на индивидуализма и пр. Според съвременните представители на евразийството противопоставянето на атлантизма, САЩ и либерално-

капиталистическия обществен модел трябва да се приветства във всичките му форми. Според "Манифеста на Арктогея" всеки, който отправя предизвикателство към западния икономически модел, духовната и религиозна опасност, естетически ценности и пр. "априори" трябва да разчита на неоевразийската симпатия.

Важна отличителна черта на съвременното евразийство е извеждането на приоритетната роля на Русия-Евразия в борбата срещу атлантизма и мондиализма или т. нар. Руски път като алтернатива на западната геополитическа линия на поведение. Отличителните черти на Руския път в съвременните условия са:

- Вярност към историческите константи на Русия.
- Вярност към евразийската геополитическа стратегия като глобална алтернатива на атлантизма и мондиализма.
- Органична демокрация и евразийски федерализъм, основаващи се на общата географска съдба и реалното народовластие. Органичната демокрация предполага гъвкава система на автономно самоуправление, отчитащо традициите на всеки демос. Държавата има приоритети единствено по отношение гарантиране на териториалната цялост и стратегическите сектори на икономиката.
- Идентичността на Русия трябва да се основава на политическия центризм като съчетание на социалната справедливост и културния традиционализъм.
- На икономическо ниво ключови приоритети са автаркията и плурализма на стопанските форми на развитие, но при създаване на единна евразийска финансова система. Държавата защитава на своите икономически интереси според принципите на патернализма с цел прагматично участие в световната икономика в качеството на четвърти световен полюс на растежа.
- Съхраняване на наследството на евразийския културен синтез и изграждането на принципно нова културология, основаваща на консервативния плурализъм и отказа от културна нивелировка. Ключов момент е консервативната революция.
- Толериране на религиозната търпимост и изграждане на съюз между традиционните религии.

Модернизирането на евразийската идея предизвиква разнороден интерес. Радетели на единното евразийско пространство, доминирано от Москва има дори сред интелектуалния елит на Западна Европа. Най-откровен сред тях е Thiriart (1988), според който "за да премине от

категорията "страна ядро"(по Макиндер) в категорията "световен остров", на СССР не му достига само Западна Европа".

При анализа на съвременните политически процеси в Русия редица представители на общественото мнение, възпитани в духа на марксисткия материализъм, са склонни към елементаризирани определения - панславизъм, пантюркизъм, еврофобия, черно-кафяв болшеvizъм, модернистичен национал-социализъм, конгломерат от ултралеви и ултрадесни концепции и др. Изясняването на евразийския феномен обаче изисква конкретен пространствено-исторически и културно-политически подход. Неведнъж в своите знаменити трудове Гумилев отбелязва, че Евразия е естествената географска среда на руския суперетнос. За осмислянето на руския феномен от философско-историческа и пространствено-геополитическа гледна точка идеи изказват Жириновский (1993), Сорокин (1996), Зюганов (1996), Дугин (1997), Гладкий (1998), Гаджиев (1998), Лавров (1999), Михайлов (1999), Хорев (1999), Колосов и Мироненко (2001). Според Лавров например евразийството е руската геополитическа концепция. Гладкий (1998) обаче нарича спецификата на руското географско и геополитическо положение "евразийско неудобство".

Уникалното географско положение и историческа съдба на Русия дават възможност днес евразийската идея да се перефразираща като "нито Изток, нито Запад", т. е. отказ, както от просвещенческата атлантическа тенденция, така и от азиатските социални архаизми тип.

Литература

- БЕРДЯЕВ, Николай. Судьба России. - Москва, 1918.
БИЦИЛЛИ, Петр. Два лика евразийства. // С о в р е м е н н ы е записки: Т. 31.- Париж, 1927.
ГАДЖИЕВ, Константин. Введение в геополитику. - Москва, 1998.
ГЛАДКИЙ, Юрий. Евразийское неудобие как индикатор природной и социально-экономической специфики России. // И з в е с т и я РГО, вып. 1-2, 1998.
ГУМИЛЕВ, Лев. Этногенез и биосфера Земли. - Ленинград, 1989.
ГУМИЛЕВ, Лев. География этноса в исторический период. - Ленинград, 1990.
ГУМИЛЕВ, Лев. От Руси до России. - Санкт-Петербург, 1992.
ГУМИЛЕВ, Лев. Ритмы Евразии. - Москва, 1993.
ДАНИЛЕВСКИЙ, Николай. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому. - Санкт-Петербург, 1871.
ДУГИН, Александр. Основы геополитики. - Москва, 1997.
ЕВРАЗИЙСТВО. Опыт систематического изложения. - Париж, 1926.
ЖИРИНОВСКИЙ, Владимир. Последний бросок на Юг. - Москва, 1993.

- ЗЮГАНОВ, Геннадий. Русия и съвременният свят. - София, 1996.
- ИСАЕВ, Иван. Утописты или провидцы? // П у т и Евразии. Русская интеллигенция и судьба России. - Москва, 1992.
- КОЛОСОВ Владимир и др. Геополитика и политическая география / Владимир Колосов, Николай Мироненко. - Москва, 2001.
- ЛАВРОВ, Сергей. Евразийство: современность концепции. // Естественно-историческая специфика России и русские геополитические концепции. - Санкт-Петербург, 1999.
- МИХАЙЛОВ, Тимофей. Эволюция геополитических идей. - Москва, 1999.
- РУСЕВ, Марин. Геополитическата традиция в Русия - минало и настояще. // П р о б л. геогр., 1995, № 1, с. 27-37.
- РУСЕВ, Марин. Атлантическата геополитическа традиция и перспектива. // [СТО] 100 години география в Софийския университет. - С., 1998, с. 439-446.
- САВИЦКИЙ, Петр. Поворот к Востоку. // И с х о д к Востоку: Предчувствия и свершения: Утверждение евразийцев. - С., 1921.
- САВИЦКИЙ, Петр. Степ и оседлость. // Н а п у т я х: Утверждение евразийцев. - Москва; Берлин, 1922.
- СОРОКИН, Константин. Геополитика современности и геостратегия России. - Москва, 1996.
- ТРУБЕЦКОЙ, Николай. О туранском элементе в русской культуре. // Е в р а з и й с к и й временник, 1925, № 4, с. 351-377.
- ТРУБЕЦКОЙ, Николай. Общеевразийский национализм. // Е в р а з и й с к а я хроника, 1927, вып. 9, с. 24-31.
- ХОРЕВ, Борис. Естественно-историческая специфика России и подходы русского панславизма / Борис Хорев. // Естественно-историческая специфика России и русские геополитические концепции. - Санкт-Петербург, 1999.
- HAUSHOFER, Karl. Grenzen und ihre geographische und politische Bedeutung. - Berlin, 1927.
- MACKINDER, Hilford. Geographical Pivot of History / Hilford Mackinder. // G e o g r a p h I c a l Journal, vol. 23, 1904.
- MACKINDER, Hilford. Democratic ideals and reality. - London, New York, 1919.
- MAHAN, Alfred. The Influence of Seapower upon History 1660-1783. - London, 1890.
- MAHAN, Alfred. The influence of sea power upon the French revolution and empire. - Boston, 1892.
- SPENGLER, Oswald. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte: I. Gestalt und Wirklichkeit. - Munchen, 1918.
- SOLOVIEV, Vladimir. L' Idee russe. - Paris, 1888.
- THIRIARTQ Jan. L'Empire Eurosovietique de Vladivostok jusque Dublin. - Brussell, 1988.

RUSSIA AND THE EURAZIISTVO - A TRY FOR GEOPOLITICAL ANALYSIS

Marin Roussev

Sofia Uni. "St. Kliment Ohridski",
Boul. "Tzar Osvoboditel" № 15;
e-mail: rusevm@abv.bg

Key words: sacred geography, geopolitics, global resistant, Heartland, geopolitical consciousness, Russian idea, "evraziistvo"

Summary

The spatial analysis of the social relationships is in the base of the geopolitical research in 19th and 20th century. Knowing of the objectively existing geopolitical factors establishes advantages when foreseeing the transformations of the political space. Basic element in the modern geopolitical structure of the world is the Heartland (Russia, Eurasia). Russia is an heir of a continental geopolitical tradition. The geopolitical consciousness of the russian space has different philosophical and political dimensions. One of the most important for the modern global political relationships among them is the traditional "evraziistvo" and its modern displays.